

ביאורים

טורנוסורופוס, בעל תפיסה הגויית על אלוהים, עדיין אינו מבין את תפיסת היהדות על הבריאה. אם שלמות האדם היא תינוק ללא ערלה, מדוע הקב"ה בעצמו לא מוליד תינוק מהול? הוא עדיין שקוע בהבנה שלא ייתכן שהאלוהים המושלם יברא דבר שאינו מושלם, ולכן מסיק מהעובדה שהתינוק נולד בלתי מהול שאין זה רצון הבורא שנמול את הילדים.

רבי עקיבא משיב לו שתי תשובות (בתשובה השנייה נדון מחור):

ישנם דברים בעולם שבהם איננו מסתפקים במה שקיים אלא מוכרחים לשנות. הדוגמה הטובה ביותר לכך היא גם כן מהתינוק. התינוק נולד מחובר אל אימו בחבל הטבור. חבל זה היה צינור החיים שלו בעודו במעי אימו, אך כשהוא יוצא לאוויר העולם אסור לו להישאר עם חבל הטבור, דבר זה יוביל למיתתו. אנו חייבים לחתוך את החבל כדי לאפשר לו להתחיל להנשום בכוחות עצמו. במקרה זה יודה טורנוסורופוס שאי אפשר להיתמם ולומר שאין לנו להתערב בעניין ולשנות את עולמו של הקב"ה, שהרי אם לא - תינוקות ימותו ולא יהיו חיים. ומכאן לכל החיים כולם. אין זו כפירה לומר שהקב"ה ברא בריאה חסרה. ההפך הוא הנכון. עצם העובדה שהבריאה אינה הבורא מחייבת אותנו להבין שיש בה חסרון. רק הבורא הוא בעל שלמות ללא דופי. לכן על האדם הוטלה משימה כפולה:

לתקן את העולם החסר (כמו לנתק את חבל הטבור כדי שיתאפשרו חיים).

להתאים את העולם למדרגתו האנושית (כמו להכין לחם מזין מחיטים).

זו הסיבה לכך שמצוות המילה כה חשובה ביהדות. היא מבטאת יותר מכל את היכולת ואת האחזיות המוטלות על האדם לשכלל את כל מעשה הבריאה, וממילא גם את החובה המוסרית לתקן את עצמו.

הרחבות

העולם נברא חסר

כָּל מַעֲשֵׂה שֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית צְרִיכִים עֲשִׂיהָ אַחֲרָת. משמעות הדברים היא שעולמנו חסר ועל האדם להוציא את הכוח הגנוז בו לפועל ולהשלים אותו. כסיוע לדבריו מביא המהר"ל מדרש מבראשית רבה: "שכל מעשה ששת ימי בראשית צריכים עשייה אחרת כגון חטים צריכין לטחון, החרדל צריך להמתיק, התורמוס צריך להמתיק" [לך לך, מב, ג]. מכאן שהבריאה עצמה נבראה חסרה מראשית הוותה. (להרחבה נוספת עיין בענף יוסף שם).

בדומה לכך כתב הרמח"ל שהסיבה שהבריאה נבראה חסרה היא כדי שהאדם יוכל להתקרב לקב"ה: "על כן גזר וסידר שיבראו עניני שלמות ועניני חסרון, ותברא בריה שיהיה בה האפשרות לשני העניינים בשווה, ויותנו לבריה הזאת אמצעים שעל ידם תקנה לעצמה את השלמויות ותעדיד ממנה את החסרונות, ואז יקרא שנדמית במה שהיה אפשר לה לבוראה, ותהיה ראויה לדבק בו וליהנות בטובו" [דרך ה', א, ב]. לפי דבריו, הדרך לדבוק בקב"ה היא באמצעות תיקון החסרונות המצויים בעולם.

שאלות לדין

למה צריך ר' עקיבא להתעמת עם טורנוסורופוס הרשע?

איך העולם היה נראה אילו הכל היה נברא בשלמות, ולא היה לנו מה לתקן?

והוסיף עוד לשאל. אם כן למה אין התינוק יוצא מהול, אחר שהשם יתברך חפץ במילה, ואינו רוצה כלל בערלה? כי עדין חשב, אף כי פעל האדם הוא יותר במעלה, במה שהוא פעל האדם בעל שכל, מכל מקום, אין לומר שפעל הטבע הוא בחסרון. ואם היה חפץ במילה והערלה היא רע, אם כן למה לא השלים השם יתברך את הטבע, ויצא התינוק ממעי אמו מהול? ודבר זה לא יספיק התשובה מן החטים, שאף כי הגלסקא פעל בעל שכל יותר נבחר, מכל מקום, גם השבלים שהם מעשה הטבע טובים, רק שפעל בעל השכל יותר משבח, אבל אין לומר שפעל הטבע הוא חסר. ועל זה השיב, כי בודאי פעל הטבע הוא חסר גם כן, כמו שתראה, כי התינוק יוצא עם הטבור והאם צריכה לחתכו, עד שתראה מזה כי הטבע אין בו השלמה. ואם כן אין זה קשיא מה שיוצא התינוק עם הערלה. כי אין פעל הטבע בשלמות. כי אלו היה פעל הטבע בשלמות, לא היה במעשה הטבע שנוי. שהדברים אשר בהם השלמות אין שנוי בהם. אבל אין בו השלמה, בפרט אל האדם השכלי, שיש לו מעלה על הטבע מצד השכל.

ובמדקש עוד (ב"ר יא, ט): כל מעשה ששית ימי בראשית צריכים עשייה אחרת*, כגון חטים צריכים לטחון. החרדל צריך להמתיק. התורמוס צריך להמתיק, עד כאן. וכל זה מפני כי אין פעל הטבע בעל השלמה בעצמו אל האדם², שיש בו השכל שהוא על הטבע, וזהו מדרגת הטבע כמו שאמרנו. ולפיכך כל אשר נברא בששית ימי בראשית אין השלמה בו אל האדם. ולכן, אין זה שאלה אם נברא התינוק בלא מילה, שזה שיש אל פעל הטבע במה שהוא פעל חסר, ואינו מדרגת ההשלמה אל האדם השכלי. ואלו נברא האדם בשלמות כאשר יצא מבטן אמו, אם כן היה האדם טבעי בלבד. ולכן נתנה לו המילה, שהיא השלמתו, ביום השמיני, כי כל השלמות האדם על הטבע, לכן המילה, שהיא השלמתו והיא על הטבע, שקולה כנגד כל התורה.

ואל תאמר כי יהיה חס ושלום בפעל השם יתברך דפי, אין זה כפי. רק הכל הוא בחכמה לפי אשר ראוי לעולם, אשר יש בו הנהגה והפסד³, אשר אינו בעל השלמה⁴, ובפרט אל האדם השכלי⁵. שהשכלי הוא על הטבע, ולכן אל האדם אין הטבע בעל השלמה, כי צריך לתקן מזונות שלו. החטים לטחון והטבור לחתך והערלה למילה.

הוסיף טורנוסורופוס לשאול: אם כן, למה אין התינוק יוצא מהול, אם אין הקב"ה רוצה במציאותה של הערלה צריך היה לברוא את האדם ללא הערלה? גם לאחר דבריו הקודמים של רבי עקיבא, שמעשה האדם מעולים ממעשה הטבע, עדיין חשב טורנוסורופוס שאין לומר שבטבע נוצרו דברים שליליים. לכן אם הערלה היא דבר רע, היה צריך הקב"ה לברוא את האדם מהול בלא ערלה. כאן לא תספיק הדוגמה שהביא רבי עקיבא מהחטים, כי אף שהעוגיה היא דבר מושלם יותר מהחטים, לפי שהיא מעשה אדם בעל שכל, מכל מקום גם השיבולים, שנוצרו בטבע, הן דבר טוב רק שאינו מושלם, אבל אין לומר שהטבע יוצר דברים שהם בעלי חסרון. על זה השיב לו רבי עקיבא שהטבע יוצר דברים בעלי חסרון, כמו שאנו רואים בלידה, שהתינוק יוצא עם חבל הטבור ויש צורך לנתק את חבל הטבור, מכאן אנו למדים שהטבע יוצר דברים שהם בעלי חסרונות. בדומה לזה יוצא התינוק עם הערלה כי מעשה הטבע אינו שלם. אם מעשי הטבע היו שלמים¹ לא היה מקום לשנות אותם, כי הדבר השלם אינו צריך שינוי. אבל מעשה הטבע, בפרט ביחס לאדם השכלי, אינו מעשה שלם.

עוד מצאנו במדרש: כל מעשה ששת ימי בראשית צריכים עשייה אחרת, כגון חטים צריכים לטחון, החרדל צריך להמתיק, התורמוס צריך להמתיק, עד כאן. התיקון שצריך האדם לעשות לאותם הגידולים, שהם יצירת הטבע, נובעים מכך שאין מעשי הטבע שלמים דיים עבור האדם שהוא רוחני והוא מעל הטבע, לכן כל מה שנברא בששת ימי בראשית אינו דבר שלם² עבור האדם. משום כך גם השאלה למה נברא התינוק כשאנו מהול אינה שאלה, שהרי הערלה היא מעשה הטבע, שהוא מעשה חסר ביחס לאדם. אילו יצא הולד ממעי אמו כשהוא מהול, היתה המילה פועל הטבע והיתה שייכת לעולם החומרי, ואז היה האדם חסר. לכן ניתנה לו המילה, שהיא השלמתו, ביום השמיני, מאחר שכל השלמת האדם היא בדברים שהם מעל הטבע. לכן המילה, שהיא משלימה את האדם, היא מעל העולם החומרי ושקולה כנגד כל התורה.

מהדברים שנאמרו למעלה אין להסיק חלילה שיש דופי במעשה הקב"ה. הבריאה נבראה בחכמה נפלאה, באופן המתאים לתכונות של העולם. בעולם יש לידה ומוות, כי העולם⁴ אינו מושלם⁵, ובודאי ביחס לאדם הרוחני עולם הטבע אינו מושלם. הרוחני הוא מעל הטבע ולכן הטבע ביחס לאדם אינו שלם. משום כך צריך האדם לתקן את מזונותיו, לטחון את החטים, לחתוך את הטבור ולהסיר את הערלה במילה.

עולם הטבע אינו שלם ביחס למדרגת האדם

החסרון בעולם הטבע אינו חסרון במעשה הקב"ה, אלא נעשה ברצונו ובחוכמתו

ביאורים

רבי עקיבא נותן תשובה נוספת לשאלתו של טורנוסרופוס. גם אם נאמר כדבריו, טורנוסרופוס, שאין שום חיסרון במעשה ה' בבריאת האדם אנו יכולים להבין את מצוות המילה. האדם נברא בטבעו מושלם ללא כל צורך בתיקון, ולכן הסרת העורלה היא מעשה לא טבעי. באופן טבעי האדם היה צריך לחיות עם הערלה שקיימת בו מטבע בריאתו. הסרתה היא מעשה שמנוגד לטבע. פעולה זו גורמת לאדם להתנתק מהחומר ולהפוך לרוחני יותר.

זוהי משמעות המילה 'צרוף'. כשאדם מצרף זהב או כסף הוא לוקח גוש כסף טבעי המעורבב מעפר מתכות שונות ומזקק אותו מהסיגים. לאחר הזיקוק בדיל הכסף כבר אינו כמו שנברא, אלא נקי ובעל ערך רב יותר. במצב זה הוא יכול לבטא את ייעודו ולהפוך לתכשיט יקר ערך. הצירוף הוא גילוי הנקודה הפנימית שחבויה מעבר לחומרים הנוספים הדבוקים בגוש הכסף שלנגד עינינו.

גם האדם דומה לאותו גוש כסף מעורבב. יש באדם צדדים חומריים ורוחניים המשמשים בערבוביה. קיום המצוות מסיט את השאיפות החומריות והתאוות השפלות, והופך את מעשיו החומריים של האדם לכאלו אשר מגלים את הנקודה הפנימית, הנשמה.

לכן ברית המילה היא מצווה שניטש עליה מאבק בין ישראל לגויים. הגויים טוענים שכן בראם הבורא, ולכן אין סיבה להסיר את העורלה. עם ישראל טוען בגאון שהאדם הוא גוש כסף גולמי, מעורבב ובלתי נקי. המצוות באות להסיר את המשיכות החומריות ואת התאוות, ולגלות את הנשמה הפנימית הטהורה. המצווה שמבטאת יותר מכל את הסרת החומר על מנת לגלות את הנשמה היא המילה.

הרחבות

• מותר האדם מן הבהמה

פי מצד הטבע נחשב ונראה האדם כבהמה שהיא טבעית. מצד העולם הטבעי אין הבדל אמיתי בין האדם לבהמה. שניהם עשויים מבשר ודם, לשניהם מערכות עיכול, הפרשה ורבייה. דמיון זה, בין האדם לבהמה, כבר מוזכר בספר קהלת: "ומותר האדם מן הבהמה אין פי הכל הבל" [קהלת ג, ט].

בהמשך הפסוקים מופיעה תשובה לשאלה זו: "מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ" [ג, כא]. האבן עזרא מסביר שלאדם יש נשמה, ולבהמה לעומת זאת, יש נפש. נשמת האדם תחזור למעלה אל האלוהים, למקום ממנו נחצבה, אולם נפש הבהמה תחזור אל הארץ, למקום ממנו נוצרה: "ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה. והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם... ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלוהים ולא אל העפר" [שם]. חובת קיום המצוות עליה מדבר המהר"ל, נגזרת מהבדל זה. כיוון שלאדם יש נשמה, מוכרחים גם מעשיו להיות שונים.

הבדל נוסף שנוצר כתוצאה מהימצאות הנשמה בגוף, הוא השכל הנמצא באדם אך לא בבעלי החיים. כך כותב השולחן ערוך בבואו להסביר מדוע ברכת 'אתה חונן' נתקנה ראשונה לברכות האמצעיות: "מפני שמותר האדם מן הבהמה היא הבינה והשכל, קבעו ברכת אתה חונן ראש לאמצעיות, שאם אין בינה אין תפלה" [או"ח, קטו, א].

שאלות לדין

איך המצוות אמורות להשפיע עלינו? האם אנו רואים הבדל בין אנשים שמקיימים תורה ומצוות לאנשים שאינם עושים זאת?

מה הכוונה שהמצוות 'מצרפות' אותנו ומוציאות אותנו מן הטבע?

המצוות משלימות את האדם מפני שהן מצרפות את האדם

ועוד השיב לו, אף כי בנדאי אין זה קשיא מה שאין יוצא התינוק מהול, כמו שנתבאר. מכל מקום בזולת זה אין דבר זה ראוי לשאלה. פי המצוה שצוה השם יתברך לבני אדם, רוצה הוא יתברך לצרף את האדם. פי מצד פעל השם יתברך אין מילה. וזהו מצד הבריאה, שהשם יתברך ברא הכל על ידי הטבע, ולפי הטבע ראוי הערלה. רק שנתן השם יתברך המילה לאדם, שיהיה צרוף לאדם עד שיהיה בלתי טבעי. שפאשר עושה המצוה הוא צרוף אל האדם מן הטבע. וזה אשר חפץ השם יתברך במילה. ואם היה נברא מהול, לא היה צרוף אל האדם, כי היו כל בני אדם כן, שהטבע היא אחת לכל בני אדם ולא היה זה צרוף. שאין הצרוף רק בדבר שאינו טבעי. שהצרוף הוא הוצאה מן הטבע. וזהו הצרוף כמו שיתבאר. וכן כל המצוות שנתן השם יתברך הם צרוף לאדם, שיהיה האדם פעולותיו ומעשיו הוצאה מן הטבעי, ולא יהיו מעשיו של אדם שונים עם הבעלי חיים הטבעיים. כי מצד הטבע נחשב ונראה האדם כבהמה שהיא טבעית. ואין כל אדם ראוי למעלה זאת, כי אם העם אשר בחר בהם השם יתברך. ודבר זה עוד יתבאר.

[אין מילה - אין צורך במילה.]

ביאורים

תפיסת העולם של טורנוסרופוס ביחס לבריאה קיימת גם ביחס לאדם. כמו שהבריאה היא דבר מושלם מכיוון שנבראה על ידי הבורא המושלם שלא יבא דבר בעל חסרונות, כך גם האדם, יציר כפיו של הקב"ה, נברא כשהוא מושלם. לאור זאת, אין מה להתקדם ולקנות מעלות, מכיוון שהמדרגה הרוחנית שבה הקב"ה רוצה שנהיה היא המדרגה הרוחנית שבה נולדנו. אם הקב"ה היה רוצה שנהיה במדרגה רוחנית אחרת הוא היה בורא אותנו במדרגה זו.

המהר"ל מבאר שהיהדות סוברת שתפיסה זו היא טעות גמורה. לא ייתכן שהאדם צריך להישאר במדרגה הרוחנית שבה הוא נמצא. הראיה לכך היא מהעולם שבו אנו חיים. העולם מחולק לשני חלקים: לעליונים ולתחתונים. העליונים הם אותם ברואים רוחניים אשר הרוחניות שלהם באה לידי מימוש, ולכן הם חיים בעולם העליון. התחתונים הם אותם ברואים חומריים אשר אין להם כלל פוטנציאל רוחני, ולכן אין להם חיבור של קדושה לקב"ה. האדם נמצא בתווך. מחד, אנו יודעים שיש בו כמיהה לקדושה ולעולמות עליונים, דבר המעיד על הקשר הרוחני העמוק שלו לבורא. מאידך, הוא חי כאן בעולם הזה התחתון ומוקף המוני ברואים חומריים ללא כל מגע רוחני עם הבורא. אם הייתה נכונה הטענה שמדרגתו הרוחנית של האדם היא בפועל, הוא היה צריך להיות בעולם העליון עם אותם יצורים שהפוטנציאל הרוחני שלהם ממומש! העובדה שהאדם נמצא בעולם הזה התחתון, אך הוא בעל השתוקקות רוחנית ותביעה מוסרית, מוכיחה שיש בו פוטנציאל רוחני שצריך להתגלות.

הרחבות

• האדם והמלאך

וַיְהִי לֹא מִהֲלָכִים בֵּין הָעוֹמְדִים הָאֵלֶּה. המהר"ל רומז כאן לדברי הפסוק בזכריה [ג, ז]: "וַיִּנְתֵּנִי לָךְ מִהֲלָכִים בֵּין הָעוֹמְדִים הָאֵלֶּה". הרד"ק פירש את הפסוק הזה שאם האדם ילך בדרכי ה', נשמתו תזכה להלך בעולם הבא בין המלאכים המכונים 'עומדים' - שעומדים וקיימים לעולם. ר' נפתלי מרופשיץ כתב לפסוק זה הסבר אחר, העומד על ההבדל בין האדם למלאכים: "זהו שנאמר וילך משה כו' שהיה הולך, על דרך ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, שהאדם צריך להיות הולך ממדרגה למדרגה, וזה היה משה עושה תמיד, רק בעת מתן תורה כתיב אנכי עומד בין ה' וביניכם, שאז היה במדרגת עומד, כי אז פתח השם יתברך השמים ושמי השמים ואמר אנכי ה' אלהיך כו', עד שלא היה אפשר עוד למשה להלך למדרגה למעלה מזו, והיה במדרגת עומד" [זרע קודש, תחילת פרשת בראשית]. האדם, ובפרט הצדיק, מתעלה כל רגע בכך שזוכה להוציא את נשמתו אל הפועל ולכן נקרא מהלך. אך המלאכים, שנשארים תמיד במדרגתם העליונה, נקראים עומדים.

בספר נפש החיים [א, י] מביא המחבר מחלוקת "אם האדם מישראל גדול מהמלאך או מלאך גדול ממנו". ומכריע שאלו ואלו דברי אלוהים חיים: מצד המהות ויכולת ההשגה ודאי המלאך גדול, אך לאדם יש יתרון אחד, והוא היכולת לבחור להתעלות ולהשפיע במעשיו על כל העולם. למרות שמשה רבנו הגיע למדרגת עומד, עדיין היה לו היתרון על המלאך בכך שמהותו של משה בתור אדם היא היכולת להתעלות.

שאלות לדין

מה המשמעות של 'אין מעלת נפשו האחרונה בפעל', ומדוע כל כך חשוב למהר"ל להדגיש זאת?

האם אנו מרגישים שאנו בדרגה גבוהה מהמלאכים?

פרק ג

נושא הפרק: האדם צריך להוציא כוחותיו אל הפועל

האדם עם מעלת נפשו האלהית, אשר כבר אמרנו כי יש לו נפש אלהית בפרט, שלא מעלת האדם נמצאת רק בכך ועליו להוציא אל הפועל **נמצא בכל נפשות התחתונים. אל יקבל אונאה בעצמו' לומר כי יש לו מעלתו האחרונה בפעל², ויחשב בנפשו שלום יהיה לי, אף אם אני יושב בטל מבלי עמל כלל. הרי המעלה שלו ומדרגתו יגן עליו על מקומו ישיבנו, ועל פנו יחזירנו, כי משלו יתן לו, ואין צריף לקנות לו שום מעלה. דבר זה מושבת פגול לא ירצה³, ולא יחשב פה, כי הוא טעות בנפשו. כי אין מעלת נפשו האחרונה בפעל. והוא מיחד מבין כל הנמצאים, עליונים ותחתונים, שאין מעלתו האחרונה בפעל.**

וכי יעלה על דעת האדם שיהיה נמצא לאדם מעלתו האחרונה בפעל? כי זהו מדרגת העליונים שהם בפעל, אבל התחתונים שהם בעלי חמר אינם בפעל. ודבר זה יכריח, כי אין לאדם מעלתו האחרונה עד שנחשב מדרגתו בין העליונים ויהיה לו מהלכים בין העומדים האלה⁴. רק שנברא בכח ואינו בפעל שאין לו מעלתו האחרונה בפעל. ונמצא לך ההפרש שיש בין האדם ובין כל הנמצאים התחתונים ועליונים. כי העליונים שלמוותם בפעל ואינם צריכים להוציא שלמוותם אל הפעל, והתחתונים, וזולת האדם, אין להם גם כן יציאה אל הפעל, כי מה שנבראו עליו אין השתנות ויציאה לפעל בהם. אף האדם הוא בכח ויוצא אל הפעל.

כבר התבאר למעלה בפרק א' ופרק ב' כי לאדם מעלה רוחנית אלוקית שאינה מצויה בשאר בעלי החיים. ¹ואל לו לאדם לחשוב ²כי מעלה זו נמצאת כבר בפועל במציאות, ומתוך מחשבה זו יסיק כי אין הוא צריך לעמול בעולם הזה כלל. וכן אל לו לחשוב שאף אם יכשל במעשיו לא ישפיע דבר זה על מעמדו הרוחני, מכיון שמעלתו הרוחנית היא שרירה וקיימת. ³מחשבות אלו אינן נכונות, כי מעלתו היא בכח בלבד, ובזה הוא שונה משאר הנבראים שנבראו והם כבר בפועל בבריאתם.

וכי כיצד יעלה על דעת האדם שמעלתו הרוחנית קיימת בו בפועל? שהרי מעלה זו מעלת הרוחניים העליונים שנבראו כשמעלתם הרוחנית כבר קיימת בהם בפועל, אבל היצורים בעולם התחתון שהם חומריים, אינם יכולים לצאת אל הפועל בשלמות, שהרי אין בהם מעלה רוחנית. מכיון שגם האדם הינו יצור חומרי, לכן בעת בריאתו מעלתו הרוחנית אינה בפועל ⁴ואין הוא במדרגת המלאכים, אלא הוא נברא כבעל יכולת לממש את יכולתו הרוחנית. זהו ההבדל שבין האדם לשאר הנבראים, הן הנבראים העליונים והן הנבראים שבעולם התחתון, שהעליונים נמצאת בהם השלימות בשעת יצירתם, והתחתונים אין בהם שינוי מהותי משעת יצירתם ובמשך כל ימי קיומם. ⁵רק האדם נתבע להוציא את כוחותיו מן הכח אל הפועל.

מעלת האדם נמצאת רק בכח ועליו להוציא אל הפועל

העליונים והתחתונים, מלבד האדם, מעלתם בפועל בהבראם

ביאורים

שמות הקודש שבהם נוקטת התורה אינם שמות שרירותיים שניתנו מתוך הסכמה חברתית אלא שמות שנתן הבורא והם סומנים בחובם משמעות עמוקה. כל שם שכתוב בתורה מבטא את המהות של בעל החיים או הנברא שהוא מורה עליו. לאור זאת, מעניין מדוע האדם נקרא 'אדם'. אנו שומעים בצורה בולטת לאוזן ש'אדם' ו'אדמה' הם אותן מילים. אין זאת אלא שהאדם נקרא כך מכיוון שהוא נברא מן האדמה. אך עדיין ניתן לשאול מדוע רק הוא נקרא על שמה של האדמה, הרי התורה מעידה שגם הצמחים עלו מן האדמה וגם בעלי החיים, כמו שכתוב: תוצא הארץ נפש חיה למינה [בראשית א כה]. אין זאת אלא שיש קשר ישיר בין מהותו של האדם ופעולתה של האדמה. קשר כזה אינו קיים בשאר הנבראים שיצאו ממנה, ולכן הם אינם נקראים על שמה.

האדמה מוציאה מתוכה עצים וצמחים, עשבים ופרחים. יש בתוכה פוטנציאל חיים שמגיע לידי מימוש. (גם שמה של האדמה מבטא זאת. הגשם שיורד על האדמה מעורר בתוכה כוחות חיים עלומים ומפריח את כל הגנוז בה, וכך האדמה מתמלאת במרבדים ירוקים ובעצים מלבליים. התורה אומרת זאת כך: "וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי־הָאֲדָמָה" (שם ב 1). ה'אד', שהוא הגשם, מוציא ומגלה את ה'מה' שטמון באדמה, ולכן האדמה נקראת 'אדמה'. ה'אד' מוציא את ה'מה'.)

האדם נקרא על שם האדמה מכיוון שגם בתוכו טמונים כוחות רוחניים רבים שצריך להוציא מהכוח אל הפועל. התורה, שנמשלה לגשם, כמו שכתוב: יַעֲרַף פְּמִטֵּר לְקַחֵי [דברים לב ב], היא זו שמוציאה ומגלה את נשמתו של האדם, וכל חייו מתמלאים במצוות ובמעשים טובים, שהם הפירות הרוחניים המתוקים שכל העולם יכול ליהנות ממתנותם ומריחם הטוב.

זאת לעומת הבהמה שאין לה כל פוטנציאל רוחני ומה שמתגלה אצלה בפועל זה גם מה שטמון בתוכה פנימה.

הרחבות

השם והמהות

וַיִּרְאֶה שְׁשֵׁמוֹ מוֹרָה עַל דָּבָר הָעֲצָמִי לוֹ. הגמרא [יומא פג]: מספרת על ר' מאיר שהוא היה מדייק בשמות, כלומר לומד על תכונות האדם מתוך שמו. לכן כשהתארח אצל אדם בשם כידור, לא נתן לו את כספו, שנאמר "כי דור תהפכות המה" - הפכפות שיכול לנבוע ממנה חוסר נאמנות. במקומות אחדים דנו חז"ל אף בשמות שונים בתנ"ך ושייכו אותם לאותו אדם, במקום אחד מופיע שמו האמיתי ובשני מופיע שם המורה על תכונותיו או על מעשיו, כגון "כתיב מחלון וכליון וכתוב יואש ושרף (כך הם נקראים בדברי הימים א ד, כב) רב ושמואל, חד אמר: מחלון וכליון שמן, ולמה נקרא שמן יואש ושרף? יואש שנתיאשו מן הגאולה, שרף שנתחייבו שריפה למקום. וחד אמר: יואש ושרף שמן, ולמה נקרא שמן מחלון וכליון? מחלון שעשו גופן חולין וכליון שנתחייבו כליה למקום" [בבא בתרא צא:].

משמעות השם 'אדם'

וְזֶה שֶׁהוּא נִקְרָא אָדָם עַל שֶׁהוּא עֹפֵר מִן הָאֲדָמָה. לשם 'אדם' קיימות משמעויות נוספות כמו שמביא רבי חיים מצ'רנוביץ': "קרא את שמו אדם כי שם זה רמז לכל הבחינות בחינת עפר מן האדמה, ובחינת אֲדָמָה לעליון..." [באר מים חיים בראשית א 1]. יש כאן ביטוי לשניות הקיימת באדם, גוף חומרי מחד ונשמה אלוהית (דמיון לעליון) מאידך. המהר"ל מגשר בין ההסברים, ואומר שעל האדם להוציא לפועל את נשמתו האלוהית בגופו הגשמי.

שאלות לדין

במה אנחנו צריכים להתמקד - באמצעי או במטרה? האם המטרה מקדשת את האמצעים? האם יש הבדל בין מה שהאדם מוציא לפועל, לבין מה שהאדם מוציא לפועל?

לרפואת ליאת בת תמר

וַיִּרְאֶה שְׁשֵׁמוֹ מוֹרָה עַל דָּבָר הָעֲצָמִי לוֹ², שֶׁהוּא מִיָּחָד בּוֹ הָאָדָם מְכַל. וְזֶה שֶׁהוּא נִקְרָא אָדָם עַל שֶׁהוּא עֹפֵר מִן הָאֲדָמָה. וְעַתָּה יֵשׁ לְשֹׂאֵל, וְכִי כָּל שֶׁאֵר הַנְּמַצָּאִים אֵינֵם מִן הָאֲדָמָה, שֶׁיִּקְרָא הָאָדָם בְּיָחֹד בְּשֵׁם אָדָם עַל שֶׁם שֶׁנִּבְרָא מִן הָאֲדָמָה? אֲבָל עֲנִין הָאָדָם מִתִּיחֵס בְּיוֹתֵר אֶל הָאֲדָמָה. וְזֶה, כִּי הָאֲדָמָה הִיא מִיָּחָדָת בְּזֶה שֶׁהִיא בִּכְחַ וְיֵשׁ בָּהּ יְצִיאָה לַפֶּעַל, כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יוֹצֵאִים מִמֶּנָּה, צְמָחִים וְאֵילָנוֹת וְשָׂרָף כָּל הַדְּבָרִים, וְהִיא בִּכְחַ לְכָל זֶה. וְזֶהוּ עֲנִין הָאָדָם שֶׁהוּא בִּכְחַ, וְיוֹצֵא שְׁלֵמוֹתוֹ אֶל הַפֶּעַל. וּלְפִיכֵן שְׁמוֹ רְאוּי לוֹ, שֶׁיִּהְיֶה מִשְׁתַּתֵּף עִם הָאֲדָמָה, שֶׁהִיא מִיָּחָדָת לְצֵאת מִן הַכַּח אֶל הַפֶּעַל, בְּפִרוֹת וְצְמָחִים וְכָל אֲשֶׁר שִׁיף אֲלֵיהָ. וְכֵן הוּא הָאָדָם יוֹצֵא כְחוֹ אֶל הַפֶּעַל.

וּלְכֵף שְׁלֵמוֹת הָאָדָם נִקְרָא גַם כֵּן בְּשֵׁם פְּרִי, וְכִדְכָתִיב בִּקְרָא (ישעיה ג, י): אֲמָרוּ צְדִיק כִּי טוֹב כִּי פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֵאֱכָלוּ. הֲרִי שֶׁהַזְּכוּת וְהַשְׁלֵמוֹת יִקְרָא פְרִי, וְכִמוֹ שֶׁאֲמָרוּ בִּפְרָק קְמוּא דְקְדוּשִׁין (מ. א). וּבִפְרָק עֲגֵלָה עֲרוּפָה (סוטה מו, ב): וְהוֹרִידוּ אֶת הָעֲגֵלָה אֶל נַחַל אֵיתָן (דברים כא, ד). אֲמָר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן שָׁאוּל: כּוֹפְנֵי מַה אֲמָרָה תוֹרָה הַבָּא עֲגֵלָה בְּנַחַל? אֲמָר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: יְבֵא דָבָר שְׁלֵא עֲשֶׂה פְרוֹת³ וְיַעֲרַף בְּמִקוֹם שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה פְרוֹת⁴, בְּשִׁבִיל מִי שְׁלֵא הֵנִיחוֹ אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת פְרוֹת⁵. מֵאֵי פְרוֹת? אֵילִימָא פְרִיָּה וְרַבִּינָה, אֲזַנְן וְאֲסָרִיס הַכִּי נְמִי דְלֵא עֲרַפְיָנוּ? אֵלָא מְצוּוֹת, עַד כָּאן. הֲרִי בְשִׁבִיל שְׁלֵא הוֹצִיא שְׁלֵמוֹת שְׁלוֹ אֶל הַפֶּעַל, הוּא כְמוֹ הָאֲדָמָה שְׁלֵא עֲשֶׂתָה פְרוֹת, וְלֵא הוֹצִיאָה דָבָר אֶל הַפֶּעַל, וְנִשְׂאָר בִּכְחַ. וּלְפִיכֵן, שְׁמוֹ שֶׁנִּקְרָא בְשֵׁם אָדָם עַל שֶׁם אֲדָמָה נָאָה לוֹ, וְהוּא נָאָה לְשִׁמוֹ.

וְהִבְהִמָּה נִקְרָאת בְּשֵׁם בְּהֵמָה, עַל שֶׁם בְּ"ה מ"ה. רְצָה לוֹמַר, כִּי שְׁלֵמוֹת דָּבָר שֶׁנִּבְרָא עֲלִיו נִמְצָא בָּהּ. אֵף עַל גַּב שֶׁאֵינוֹ שְׁלֵמוֹת גְּמוּר⁶, מְכַל מִקוֹם דָּבָר זֶה נִמְצָא עִמָּה⁷. וְזֶהוּ בָּהּ מַה, כִּי דָבָר מַה נִּמְצָא עִמָּה. הֲרִי שֶׁכָּל אֲחַד⁸ יוֹרָה שְׁמוֹ עֲלָיו.

נואה¹ שהשם 'אדם' מלמד על² מהותו ויחודו משאר הברואים. האדם נקרא בשם זה מפני שמקור החומר ממנו נברא הוא האדמה. ויש לשאול: הרי שאר הנבראים גם נבראו מהאדמה, אם כן למה דוקא האדם נקרא בשם זה? אלא שיחס האדם לאדמה שונה מיחסם של שאר הנבראים אליה, כי בין האדם והאדמה יש שוויון במהות. יחודה של האדמה שהיא בכח וצריכה להוציא כוחותיה לפועל, יש בה אנרגיות להוצאת דברים רבים כמו: צמחים, אילנות ושאר דברים. וזהו גם מהותו של האדם, שהוא גונז בתוכו כוחות אשר צריך להוציאם מן הכח אל הפועל. לכן שמו 'אדם' ראוי דוקא לו כמאופיין על ידי האדמה, שהרי האדמה יש בה כח שיוצא אל הפועל, וכך האדם יש בו כח שצריך לצאת אל הפועל.

כיון שמהות האדם כמהות האדמה יש מילים משותפות לשניהם. היציאה אל הפועל באדמה מתבטאת בפרי האילן. גם שלימות האדם נקראת בשם פרי כמו שאומר ישעיהו הנביא: אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו הרי שהזכויות והשלימות של מעשה האדם נקראים פרי. וכן אמרו חז"ל במסכת קידושין שפסוק זה עוסק בצדיק שהוא טוב לשמים וטוב לבריות שהוא צדיק שלם. במסכת סוטה פרק עגלה ערופה על הפסוק: והורידו את העגלה אל נחל איתן מביאה הגמרא את דרשת רבי יוחנן בן שאול: מפני מה אמרה תורה להביא את העגלה בנחל? אמר הקב"ה: יבוא דבר שלא עשה פירות - ³עגלה בת שנתה, ויערף במקום שאינו עושה פירות - ⁴נחל איתן אשר לא יעבד ולא יזרע, בגלל מי שלא הניחוהו לעשות פירות - ⁵החלל שנמצא. ⁶מקשה הגמרא: מהי הכוונה שלא הניחוהו לעשות פירות? אם נאמר שלא יוליד יותר, האם על זקן וסריס שנרצחו אין מביאין עגלה? אלא הכוונה בפירות היא למצוות. למדנו שמי שלא מקיים מצוות אינו מוציא את שלימותו אל הפועל, כמו שאדמה שאינה עושה פירות אינה מוציאה את כוחה אל הפועל. לכן שמו של האדם נקרא על שם האדמה כראוי לו.

גם שמה של הבהמה מתאים למהותה. בהמה מילה מורכבת משתי מילים: בה - מה. כלומר, מה שיש בה נמצא בה כבר בבריאתה. אמנם ⁷אין בה שלימות שהרי היא חומרית, ⁸אבל שלימות גדולה יותר לא תהיה בה גם בהמשך חייה. מצאנו ⁹שהאדם והבהמה שמים מתאים למהותם.

האדם נקרא על שם האדמה משום שמוציא את מעלתו שבכח לפועל כמו האדמה

השוואת האדם לאדמה גם ב"יבול" - הפרי

הבהמה נבראה כשהיא בפועל, שמה מעיד על מהותה

ביאורים

המהר"ל לימדנו שהאדם צריך לעשות השתדלות ולהשקיע על מנת להוציא את נשמתו מהכוח אל הפועל. אך הבנה לא מעמיקה של דבריו יכולה להוליד טעות גדולה. שהרי אם נדרשת פעולה כדי להוציא מהכוח אל הפועל את הפוטנציאל שטמון באדם, המדד המרכזי להצלחת פעולתו הוא מבחן התוצאה; האם האדם הוציא לפועל את נשמתו או לא? מי שלא הוציאה אל הפועל, מכיוון שהיה אנוס או מסיבות מוצדקות אחרות, יהיה פטור מן העונש, אך לא יזכה באותו עונג עליון שזכה האדם שהוציא לפועל את נשמתו. אין מה לעשות. אך תפיסה זו מרפה ידיים ויכולה לגרום לתסכול גדול, ובייחוד למי שהאנוס שלו נבע מריבונו של עולם. אדם שנולד חסר ידיים יהיה מתוסכל מכיוון שהוא לא יכול לקיים מצוות הנחת תפילין אף שהחיסרון שקיים בו הגיע מריבונו של עולם.

הבנה זו היא טעות. ה' אינו מודד את האדם רק על פי התוצאה המעשית אלא בעיקר על פי הרצון שלו להוציא את נשמתו אל הפועל. מי שנדון בעולם העליון ומקבל שכר היא הנשמה. השכר שהיא מקבלת הוא התוצאה הישירה של הדבקות שלה באלוהים בעולם הזה. דבקות זו באה לידי ביטוי בקיום מצוות. קיום המצוות המעשי אינו הסיבה לשכר אלא רק מגלה עד כמה הרצון היה חזק ואיתן עד שהתגבר על מכשולים וקשיים וביטא את אהבתו ואת קישורו לה' יתברך. ממילא מי שהגוף אונסו ואין לו אפשרות לממש את רצונו להידבק בבוראו, אך רצונו עז ואיתן לעשות זאת, יקבל שכר כאילו קיים את המצווה, מכיוון שרצונו חזק וזה הדבר המרכזי בקרבת אלוהים. כמובן, אדם שאינו אנוס אינו יכול לחשוב שלא יקיים והוא יקבל שכר, מכיוון שאי קיום המצוות שלו מגלה עד כמה הוא רחוק מריבונו של עולם.

הרחבות

• שכר האנוס שלא עשה מצווה

חֶשֶׁב לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וְנֶאֱנָס, יֵשׁ לוֹ עַל זֶה שְׂכָר כְּאִלּוֹ עֲשֵׂה הַמִּצְוָה. הגמרא בשבת אומרת: "מאי ולחושבי שמו אמר רבי אמי אפילו חישב לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה" [בבלי שבת סג.]. המהר"ל התקשה בהסבר מימרא זו. איך יש שכר אף על פי שאין ביטוי חיצוני של הנשמה? המהר"ל מתרץ שעיקר השכר בעולם הבא מגיע לנשמה. לא היא הפריעה לעשיית המצוות, אלא אונס חיצוני. אם כן, הממד האלוהי שבאדם קיבל ביטוי ברצונו של האדם וכך יצא אל הפועל.

המאירי מבאר באופן אחר: "לעולם תהא מחשבתו של אדם רדופה אחר המצוות שאף המחשבה אינה אלא תועלת והיא המביאה לידי המעשה אמרו חכמים אפי' חשב אדם לעשות מצווה ונאנס.. [ברכות ו.]. לא מודגשת כאן היציאה אל הפועל על ידי המחשבה כמרכיב העיקרי שבמצווה, אלא המחשבה כמניעה את האדם לעשות מצווה, וכיוון שהגורם לעשיית המצווה קיים, נחשב כאילו עשאה.

• מי מקבל שכר בעולם הבא

כִּי הַשְּׂכָר לְעֵתִיד הוּא לְנִשְׁמָה. המהר"ל כתב באופן פשוט שהנשמה היא זו שמקבלת שכר בעולם הבא. כך גם כתב הרמב"ם [הלכות תשובה ח, ב]: "העולם הבא אין בו גוף וגוויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת".

הראב"ד, במקום, משיג על הרמב"ם בחריפות, וכמוהו הרמב"ן בשער הגמול ורבים אחרים. אמנם, גם הראב"ד מודה שהגוף שבו יקומו המתים לתחייה שונה מהגוף שאנו מכירים היום: "אפשר שהבורא ישים גוויתים חזקות ובריאות כגווית המלאכים וכגווית אליהו זכור לטוב" [שם].

שאלות לדיון

"חֶשֶׁב לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וְנֶאֱנָס, יֵשׁ לוֹ עַל זֶה שְׂכָר כְּאִלּוֹ עֲשֵׂה הַמִּצְוָה" - האם גם אנו מתייחסים לרצון טוב כאילו בוצע?

מדוע דווקא התורה והמצוות מוגדרות כהצלחה, הרי אפשר להצליח גם בתחומים אחרים?

לעילוי נשמת ר' שבתי בן אריה ושיינדל ווליש ז"ל

אָמְנָם אֶל תַּטְעָה בְּדַבְרִים אֱלוֹ, לְשַׁלַּל הַשְּׁלֵמוֹת מִמִּי שְׂאֵי אֶפְשָׁר לוֹ שְׂיוּצִיא שְׁלֵמוֹתוֹ אֶל הַפֶּעַל, אֲשֶׁר הֵלֵךְ לְעוֹלָמוֹ קִדְם שֶׁהוּצִיא שְׁלֵמוֹת שְׁלוֹ אֶל הַפֶּעַל. אֵין אָנוּ שׁוֹלְלִים הָעוֹלָם הַבָּא מִמְּנוֹ כְּלָל, אִם יֵשׁ בּוֹ הַכְּנָה אֶל הַשְּׁלֵמוֹת וְמָת, שְׂאָנוֹס הִיָּה שְׁלֵא הוּצִיא שְׁלֵמוֹת שְׁלוֹ לַפֶּעַל. כְּאֶמְרָם זְכָרוֹנָם לְבִרְכָה (ברכות ו, א): חֶשֶׁב לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וְנֶאֱנָס, יֵשׁ לוֹ עַל זֶה שְׂכָר כְּאִלּוֹ עֲשֵׂה הַמִּצְוָה*. וְזֶה מִצַּד כִּי הַשְּׂכָר לְעֵתִיד הוּא לְנִשְׁמָה*, וְכִאֲשֶׁר הוּא אָנוֹס לֹא הִיָּה עֵכֹב זֶה מִצַּד הַנִּשְׁמָה רַק לְגוּף, וְלִכְךָ נִתְּנִין לְנִשְׁמָה שְׂכָר כְּאִלּוֹ עֲשֵׂה הַמִּצְוָה. רַק אִם לֹא עֲשֵׂה בְּמִזִּיד, בְּדַעְתּוֹ וּבְשִׁכְלוֹ, וְזֶה הִיָּה מִצַּד הַנִּשְׁמָה, הַכְּנָה בְּמִי שְׂאֶפְשָׁר לְהוּצִיא שְׁלֵמוֹתוֹ אֶל הַפֶּעַל וְלֹא הוּצִיא שְׁלֵמוֹת שְׁלוֹ אֶל הַפֶּעַל. וְדָבָר זֶה יִתְבָּאֵר עוֹד בְּבִאּוּר רְחֵב וּבְדַבְרִים בְּרוּרִים. וְהִתְבָּאֵר לָךְ, כִּי מַעֲלַת הָאָדָם הוּא בְּכַח, וְכִמּוֹ שְׂיִתְבָּאֵר אַחַר זֶה. וּלְפִיכָךְ, לֹא הִיָּה אוֹנָהָ בְּנַפְשׁוֹ לִמּוֹר שְׂיִשָּׁב בְּטַל וְיִצְלִיחַ בְּהַצְלָחָה נִצְחִית, רַק הַצְּלָחָתוֹ בְּקִיּוּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת.

מי שלא הוציא שלימותו אל הפועל מחמת אונס וזכה לשכר העוה"ב

אנו עשויים להסיק ממה שאמרנו לעיל, שמי שלא הוציא את כוחותיו מן הכח אל הפועל, כגון מי שהלך לעולמו בקיצור ימים, לא יגיע אל השלימות המיועדת לבני האדם - העולם הבא, אולם אין הדבר כן. מי שהלך לעולמו קודם שהוציא שלמותו אל הפועל, אם הייתה בו היכולת להוציא את כוחותיו לפועל, לא נשלל ממנו עולם הבא, שהרי הוא אנוס. כן מצאנו בחז"ל: חשב לעשות מצוה ונאנס יש לו על זה שכר כאילו עשה המצוה. הסבר הדבר, כאשר האדם אנוס, הדבר שמעכב אותו מלעשות את המצוה זו המציאות הגשמית, ולכן יש לו שכר, כי השכר הוא לנשמתו של האדם, אבל כאשר האדם נמנע מקיום המצוה במזיד, הרי המונע אותו זה רצונו ושכלו, שהם הצד הרוחני שבו, אם כך המונע הוא מצד הנשמה, לכן אין לה שכר במקרה זה. אבל כאמור מי שיש לו יכולת ולא הוציאה אל הפועל מחמת אונס ראוי הוא לשכר, ודבר זה יתבאר עוד בהמשך בפרק ה'. מסקנת הדברים: האדם נברא עם כוחות שנמצאים בכח, רק בהוצאתם אל הפועל באמצעות המצוות יזכה בשכרו לעולם הבא. בלא עמל לא יגיע אל ההצלחה העתידית.

ביאורים

יש באדם שלושה כוחות בעלי פוטנציאל גדול. כוחות אלו צריכים לצאת אל הפועל ולא להישאר כמות שהם:

כוחות הגוף - יש באדם כוחות פיזיים גדולים והאדם יכול להוציאם אל הפועל על ידי אימונים תמידיים ופעילות גופנית. יש כאלו שרואים בכוחות אלה את עיקר האדם, ומארגנים תחרויות חוזרות ונשנות על מנת למצות את הכוחות הגופניים של האדם עד תום. חז"ל מסכימים שיש הרבה מה להוציא אל הפועל בתחום הגופני אך אינם מסכימים שזהו הדבר המייחד את מה שהאדם צריך להוציא אל הפועל.

כוחות הרוח - יש באדם שכל, רגש ובינה יתרה. מהם מגיעים כל תחומי הדעת והעשייה - יצירות מוסיקאליות, כוחות שירה, לימוד לשונות ועוד. אדם שלומד ועמל יכול להגיע לתגליות מדעיות מרעישות ולשנות את העולם בשכלו. אך דבר זה עדיין אינו מוציא עד תום אל הפועל את מה שטומן באדם, מכיוון שכל החוכמות האלו קשורות ונובעות מטבעו של העולם הזה. הן אנושיות וממילא מוגבלות ואינן מגלות את הנשמה האלוהית שקיימת באדם.

כוחות הנשמה - יש באדם נשמה אלוהית אשר כל הכוחות והכישרונות וכל החכמה וההשכלה מגיעים ממנה. אין היא כוח אשר תלוי בגוף אלא כוח שמחובר אליו. הנשמה יוצאת אל הפועל רק על ידי לימוד תורה וקיום מצוותיה. רק התורה היא אלוהית לגמרי ואיננה תוצר של חשיבה אנושית של העולם הזה. זו הסיבה שרק היא יכולה לגלות את הפוטנציאל האלוהי שקיים באדם ולהביא אותו לידי שלמותו.

הרחבות

משמעות המושג עמל

וְהַעֲמֵל הוא הַיְצִיאָה אֶל הַפֶּעַל. לפי פרשנות זו, נוכל להבין את הדרשה בהגדה של פסח: "ואת עמלנו" - אלו הבנים. כפי שכתב המהר"ל לגבי המצוות, הבנים הם ביטוי יסודי להוצאה האנושית מן הכוח אל הפועל. כך האדם מעמיד מקרבו דור חדש, שנועד להמשיך את מורשתו לדורות הבאים אחריו, וגם הדורות הולכים ומוציאים לפועל את הצדק והמוסר, כמו שנאמר על אברהם אבינו "כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמריו דרך ה'..." [בראשית יח, ט].

חשיבות כוח הדיבור

הָרִי כִּי עָמַל הָהָה הוא **עָמַל פֶּה**, **שֶׁהוּא כַח הַדְּבָרִי**, שֶׁכַּח זֶה צָרִיךְ שִׁוּצִיא אֶל הַפֶּעַל, וְעַל זֶה נִבְרָא הָאָדָם. את הפסוק "ויהי האדם לנפש חיה" [בראשית ב, ז], העוסק בבריאת האדם, פירש רש"י: "שנתוסף בו דעה ודיבור", ואונקלוס תרגם 'לרוח ממללא' (מדברת). הנפש החיה היא מהותו של האדם, היא ייחודו וסביבת יצירתו. יש שהקשו מדוע צריך להתפלל בדיבור והרי השם יתברך יודע מחשבות בני אדם ודי היה במחשבה? המהר"ל אומר שדברים אלו הם דברי שיבוש, ומסביר שבתפילה מבקשים מהקב"ה להשלים חיסרון ודווקא על ידי הדיבור בפה של האדם (הנקרא 'מִדְבָּר') יש ביטוי אמיתי לכך שמכיר בחסרונו ולא מספיקה רק המחשבה [עייין בנתיב העבודה ב]. ניתן להעמיק ולומר שהדיבור מוציא לפועל את מחשבותיו של האדם, וזו בדיוק מהותו של האדם, כפי שהזכרנו קודם.

שאלות לדין

איך אפשר לגרום לעמל ולקושי להצמיח בנו כוחות חדשים ולא לעורר בנו ייאוש?

פעמים רבות כותב המהר"ל שמעלת האדם היא כוח הדיבור שלו. איפה בחיינו בא לידי ביטוי ייחודו של כוח זה?

וְלִהְיוּת כי האדם חסר וצריך אליו השלמה, לִכְךָ אָמְרוּ בַּפֶּרֶק חֶלֶק (סנהדרין טז, ב): אָדָם לְעַמְל יוֹלֵד (איוב ה, ז). אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: אֵינִי יוֹדֵעַ אִם לְעַמְל פֶּה אִם לְעַמְל מְלָאכָה? כִּפְשָׁוּת אָמַר (משלי טו, כו): כִּפְשָׁ עֲמַל עֲמָלָה לֹא כִּי אֶכֶף עָלָיו פִּיהוּ, הֵי אָמַר לְעַמְל פֶּה. וְעַדִּין אֵינִי יוֹדֵעַ, אִם לְעַמְל תּוֹרָה אִם לְעַמְל שִׁיחָה? כִּפְשָׁוּת אָמַר (יהושע א, ח): לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה, הֵי אָמַר לְעַמְל תּוֹרָה, עַד כָּאן.

וּבְאִרוֹ בְּזֶה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָמְרָנוּ. כִּי הָאָדָם הָזֶה לֹא נִבְרָא בְּשִׁלְמוֹתוֹ הָאֲחֵרוֹן, וְהוּא נִבְרָא לְהוֹצִיא שְׁלֹמוֹתוֹ אֶל הַפֶּעַל. וְזֶה אָדָם לְעַמְל יוֹלֵד. שֶׁהוּא נוֹלֵד וְנִמְצָא אֶל תְּכֵלֶת הַעֲמָל, דְּהֵינּוּ הַלּוֹצִיא הַשְּׁלֹמוֹת אֶל הַפֶּעַל. וְלֹא יָגִיעַ לְהִוִּית נִמְצָא בַּפֶּעַל לְגַמְרֵי לְעוֹלָם. אֲבָל תְּמִיד יִהְיֶה עֲמַל לְהוֹצִיא שְׁלֹמוֹתוֹ אֶל הַפֶּעַל, וְזֶה שְׁלֹמוֹתוֹ הָאֲחֵרוֹן. וּלְפִיכָךְ אָמַר: אָדָם לְעַמְל יוֹלֵד. וְהַעֲמַל הוּא הַיְצִיאָה אֶל הַפֶּעַל, וְתְּמִיד הוּא בִּכְח עוֹד לְצֵאת אֶל הַפֶּעַל. כִּי זֶה הָאָדָם הוּא בִּכְח וְיוֹצֵא אֶל הַפֶּעַל. וְכִמָּה שֶׁהוּא יוֹצֵא אֶל הַפֶּעַל, נִשְׁאָר בִּכְח לְצֵאת עוֹד אֶל הַפֶּעַל תְּמִיד.

וְאָמַר: וְעַדִּין אֵינִי יוֹדֵעַ אִם לְעַמְל פֶּה אוֹ לְעַמְל מְלָאכָה? כִּי אִף אִם נִבְרָא הָאָדָם בִּכְח וְלֹא בַּפֶּעַל, אוֹלֵי הַכַּח הָזֶה הוּא שִׁיךְ לַכַּח הַגּוֹפֵנִי, שֶׁאֵין סֶפֶק שֶׁהוּא בִּכְח וְיֵשׁ בּוֹ יְצִיאָה אֶל הַפֶּעַל, וּבוֹ שִׁיךְ עֲמַל. אֲבָל כַּח הַדְּבָרִי, שֶׁהוּא יוֹתֵר נִבְדָּל, בְּמָה שֶׁלֹּא נִמְצָא בְּשָׂאָר בְּעֵלֵי חַיִּים כִּי אִם בְּאָדָם, לִכְךָ הַכַּח הָזֶה הוּא יוֹתֵר נִבְדָּל, וְאֶפְשָׁר כִּי דִי הוּא שִׁוּצִיא מִן הַכַּח אֶל הַפֶּעַל הַכַּח הַגּוֹפֵנִי, וְאֵין צָרִיךְ לְהוֹצִיא כַּח הַדְּבָרִי אֶל הַפֶּעַל, שֶׁאֵין הָאָדָם נִבְרָא עַל זֶה. וְעַל זֶה אָמַר, כִּינֵן דְּכֵתִיב נִפְשׁ עֲמָלָה לֹא כִּי אֶכֶף עָלָיו פִּיהוּ, הֵרִי כִּי עֲמַל הָזֶה הוּא עֲמַל פֶּה, שֶׁהוּא כַח הַדְּבָרִי, שֶׁכַּח זֶה צָרִיךְ שִׁוּצִיא אֶל הַפֶּעַל, וְעַל זֶה נִבְרָא הָאָדָם.*

וְאָמַר עוֹד, וְעַדִּין אֵינִי יוֹדֵעַ אִם עֲמַל שִׁיחָה אוֹ עֲמַל תּוֹרָה? כִּי אוֹלֵי לֹא צָרִיךְ שִׁוּצִיא מִן הַכַּח אֶל הַפֶּעַל רַק כַּח הַדְּבָרִי, שֶׁאֵינוֹ שֶׁכָּל גְּמוּר, אֲבָל לֹא כַח הַשְּׁכָלִי, שֶׁהוּא דְבוּר שֶׁל תּוֹרָה, וְזֶהוּ שֶׁכָּל גְּמוּר. כִּפְשָׁוּת אָמַר: לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ, מִזֶּה נִלְמַד כִּי הָאָדָם עַל זֶה נִבְרָא, שִׁוּצִיא אֶל הַפֶּעַל כַּח הַדְּבָרִי הַשְּׁכָלִי, שֶׁהוּא שֶׁכָּל הַתּוֹרָה. וּלְפִיכָךְ אָמַר, לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ. כִּי אַחַר שֶׁהָאָדָם שְׁלֹמוֹתוֹ בִּכְח, צָרִיךְ שִׁיחָה כִּל עֲמָלוֹ וְפִעְלוֹ בְּדָבָר שֶׁהוּא שְׁלֹמוֹתוֹ הָאֲחֵרוֹן אֲשֶׁר נִבְרָא בְּשִׁבְלֵו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב אָדָם לְעַמְל יוֹלֵד, שְׂרוּצָה לוֹמַר כִּי תְּכֵלֶת מַעֲלָתוֹ הוּא אֶל הַעֲמָל, שֶׁהוּא יְצִיאָה אֶל הַפֶּעַל, וְזֶהוּ לֹא יָמוּשׁ וְגו'.

מדברי חז"ל למדנו שהאדם חסר וצריך להשלים את עצמו. אמרו חכמים בפרק חלק, על הפסוק באיוב: אדם לעמל יולד. אמר רבי אליעזר: איני יודע עמל זה מהו, האם עמל פה - דיבור, או עמל מלאכה. כשאומר הכתוב: נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו¹ [פירוש: כפה את פיו, הכריח את נפשו לדבר], למדנו שהעמל הוא עמל פה. ועדיין איני יודע אם לעמל תורה או לעמל שיחה, כשאומר הכתוב: לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו יומם ולילה למדנו שהכוונה לעמל תורה.

בארו בזה חכמים את הרעיון שאמרנו קודם, שהאדם לא נברא בשלמותו הסופית, אלא שצריך הוא לעמול להוציא את שלמותו מן הכח אל הפועל. זוהי כוונת הפסוק: אדם לעמל יולד. שהוא נולד ונמצא בעולם בשלמותו הוויתו היא העמל להוציא שלמותו לפועל. אולם כל כמה שיעמול האדם, לעולם לא ימצא את הכח שנמצא בו, לכן כל חייו צריכים להיות חיי עמל, וזוהי שלמותו. העמל הוא המכשיר שבאמצעותו מוציא האדם כוחותיו אל הפועל, אך תמיד יש עוד מה שיוציא אל הפועל, כי לעולם לא יוכל האדם להוציא כל כוחותיו אל הפועל.

ביאור דברי חז"ל: ועדיין איני יודע אם לעמל פה או לעמל מלאכה? אמרנו כי האדם נברא עם כוחות פנימיים אותם צריך להוציא אל הפועל, אבל לא ברור באיזה כוחות מדובר. ⁴אולי צריך האדם להוציא אל הפועל את הכוחות הגופניים הגנויים בו, הרי אין ספק שגם מבחינה גופנית יש באדם כח שיכול להוציא אל הפועל, ואולי בתחום זה צריך האדם להשקיע את עמלו, ולא בתחום של כוחות נפש השייכים לעמל הדיבור? הביאו חכמים הוכחה מהפסוק: נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו. מכאן אנו למדים שהעמל הוא עמל פה ולא עמל גוף. עמל הפה הוא העמל שבו צריך האדם למצות את יכולתו.

המשיכו חז"ל לברר מהו עמל הדיבור, האם הכוונה לעמל שיחה או לעמל תורה. ⁵יכול האדם לפתח דיבורו בלמוד לשונות, שירה וכדומה מקצועות הדורשים יצירה שכלית, כי גם בזה יש לאדם כוחות שיש לפתחם, ואולי זוהי תכליתו של האדם? על כך הביאו חז"ל את הפסוק: לא ימוש ספר התורה הזה מפיו, מפסוק זה אנו למדים שזוהי המטרה שלשמה נברא האדם. מאחר שהאדם נברא בעל כוחות ושלמותו היא רק בהוצאת כוחותיו אל הפועל, מן הראוי שיהיה עמלו מופנה לתחום אשר בו יגיע אל השלמות הגדולה ביותר, ותחום זה הוא התחום הרוחני של האדם. ועל זה אמר הכתוב: אדם לעמל יולד, תכלית האדם צריכה להיות העמל שיוציא את כוחותיו הנעלים ביותר אל הפועל, וזה שאמר הכתוב: לא ימוש ספר התורה הזה מפיו.

[כַּח הַדְּבָרִי שֶׁהוּא יוֹתֵר נִבְדָּל - כוח הדיבור הוא יותר רוחני. נִבְרָא עַל זֶה - לשם מטרה זו.]

הוכחה כי האדם צריך להוציא שלמותו אל הפועל

האדם מוציא עצמו אל הפועל ע"י התורה

ביאורים

מה התפקיד של האדם בעולם? המהר"ל מלמדנו שאין תפקידנו בעולם להגיע לאיזו מטרה מוגדרת. לקיים סך מצוות ולעבור מספר מבחנים ובזה ביצענו את המוטל עלינו. הפסוק המופיע באיוב: אָדָם לְעֵמֶל יוֹלֵד [איוב ה ז] מלמדנו את המטרה למענה האדם נולד ובא לעולם. המטרה היא 'עמל'. לא מדובר כאן על עמל שהוא אמצעי כדי להגיע לאיזו מטרה מוגדרת, אלא עצם העמל הוא המטרה. הסיבה לכך היא שהפוטנציאל הגנוז באדם הוא אינסופי. כוחות הרוח הטמונים בו יכולים לצאת אל הפועל יותר ויותר כל עוד הוא מחובר מרוח ומהחומר. כל עוד הנשמה קשורה אל הגוף היא עדיין לא גילתה את מלוא אורה עד תום.

העמל הזה יכול להביא את האדם לידי ייאוש ותסכול. מאמר חכמינו 'צדיקים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא' [ברכות סד.] עלול להישמע כמין גזרה לא נעימה, שהרי המנוחה מהעמל המייגע היא הנאה גדולה. אך אין הדבר כן. העמל האינסופי הוא בעצם התקרבות בלתי פוסקת אל ריבונו של עולם, מקור האור והטוב. העמל יוצר דבקות הולכת וגוברת בקב"ה וההנאה העילאית והעונג הרוחני רק הולך וגובר. לכן העמל הוא לא עול מציק ומייאש אלא מחיה וממלא בשמחה. כמו כן, הידיעה שהעמל לא מפסיק בגיל מסוים נותנת תקווה גם למי שעוד לא התחיל לעמול ולעבוד את ה' שגם הוא יכול להתחיל לעמול. כל עוד הנשמה באפו יכול האדם להתקדם ולהוציא אל הפועל את נשמתו. כל עוד הנר דולק אפשר לתקן.

הרחבות

• עמל ללא הפסקה

הָאָדָם נִבְרָא לְעֵמֶל, שָׂאִין לוֹ שְׂבִיטָה וְהַשְׁלָמָה כָּלֵל. כל עוד האדם חי, יש לו שליחות מסוימת שעליו למלא. דוגמה יפה לעניין זה ניתן לראות במדרש: "פעם אחת חלה רבי טרפון ונכנסו רבותינו לבקר. אמרה להם (אמו): התפללו על רבי טרפון בני שהוא נוהג בי בכבוד. אמרו לה: מהו לך (מה עשה לך)? תניית להון עובדא (סיפרה להם שהניח כפות ידיו תחת רגליה, כדי שלא יהיה לה צער ללכת על הקרקע, לאחר שנקרעו מנעליה בשבת). אמרו לה: אפילו עשה כן, אפילו אלף אלפי פעמים כן, עדיין לחצי כיבוד לא הגיע" [פסיקתא רבתי כג.]. לכאורה קשה, מדוע צרה עינים של רבותינו במעשיו של ר' טרפון? הסביר הרב סולובייצ'יק, שברגע שאמו של ר' טרפון אמרה זאת, התעורר קטרוג שר' טרפון כבר סיים את ייעודו, ללמד לעולם מהי מצוות כיבוד הורים בשלמות, ולכן אינו צריך להמשיך לחיות. לכן חכמים אמרו מיד ש'עדיין לחצי כיבוד לא הגיע', ואם כן יש לו עוד לאן להתקדם בכיבוד הורים, ולכן צריך להמשיך לחיות [ימי זיכרון עמוד 13].

שאלות לדין

מדוע החיבור עם עולם ה'חומר' גורם לכך שאף פעם לא נהיה בשלמות?
איך העמל גורם לדבקות? האם לא ניתן לדבוק בקב"ה ללא עמל?

האדם לעולם
נשאר בכח ולא
יכול להוציא
שלימותו אל
הפועל בשלימות

אָמְנָם, אֵל תֹּאמֶר, כִּי עִם יְצִיאַת שְׁלֵמוֹת הָאָדָם אֶל הַפְּעֹלִי, אֶפְשָׁר שִׁיְהִי יוֹצֵא שְׁלֵמוֹתוֹ לְגַמְרֵי אֶל הַפְּעֹל, שָׂזָה אֵינּוּ כָּלֵל. כִּי זֶהוּ בְרִיאָתוֹ, שְׁעַם שֶׁהוֹצִיא שְׁלֵמוֹתוֹ אֶל הַפְּעֹל, נִשְׁאָר עוֹד בְּכַח, כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאָר לְפָנֵי זֶה. כְּמוֹ שֶׁאָמַר, אָדָם לְעֵמֶל יוֹלֵד. כִּי הָאָדָם נִבְרָא לְעֵמֶל, שָׂאִין לוֹ שְׂבִיטָה וְהַשְׁלָמָה כָּלֵל*. וְעַם שֶׁהוּא יוֹצֵא אֶל הַפְּעֹל, נִשְׁאָר עוֹד תְּמִיד בְּכַח. שְׂאֵם הִיָּה נִמְצָא שְׁלֵמוֹתוֹ בְּפֵעֵל, לֹא הִיָּה נִקְרָא זֶה עֵמֶל. כִּי לְשׁוֹן עֵמֶל בָּא עַל דָּבָר שָׂאִין לוֹ הִנְחָה², וְלֹא יָבֵא אֶל תְּכֵלִית הִנְחָה. וְכֵן הָאָדָם, כֹּל זְמַן הִיֹּתוֹ מְחַבֵּר עִם הַחֹמֶר, אֵינּוּ בְּשֵׁלֵמוֹת בְּפֵעֵל, עַד אֲשֶׁר הוּא נִפְרָד מִן הַחֹמֶר³, וְאֵז נִמְצָא בְּפֵעֵל.

אל יטעה האדם לומר, ¹כי יש שלב, שבו סיים להוציא את כל הכוחות הטמונים בו מן הכח אל הפועל. דבר זה אינו נכון, כי טבע בריאתו של האדם הוא שתמיד נשארים כוחות גנוזים שצריך להוציאם. דבר זה אנו לומדים מהכתוב: אדם לעמל יולד, הפסוק משמענו שלעולם צריך האדם להיות עמל, ועם כל מה שכבר עשה והוציא אל הפועל, תמיד נשארים עוד כוחות שיש להוציאם. אם נניח שיש מצב שבו כבר גילה האדם את כל כוחותיו הפנימיים, אז לא היה ראוי להאמר עליו: אדם לעמל יולד, כי ²העמל הוא מצב של פעולה מתמדת ללא מנוחה. כך הוא האדם, כל זמן היותו מחובר אל החומר אינו יכול להגיע אל שלימותו, ³זרק כאשר נפרדת נשמתו מגופו יכול הוא להגיע למצב של מנוחה, למצב של שלימות.